

Костюкова В.В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу вітчизняних досліджень які стосуються проблеми психологічної готовності майбутніх військовослужбовців до професійної діяльності.

Здійснено аналіз сучасного стану розробленості проблеми психологічної готовності, який показав, що усталеного розуміння змісту та структури даного феномену в психології ще не сформувалося.

Визначено, що психологічна готовність особи до різних видів професійної діяльності має свої специфічні особливості. Це спричиняє появу різноманітних термінів для позначення окремих аспектів психологічної готовності, вживання яких відрізняється у різних дослідників, а також різне визначення змісту і структурних компонентів психологічної готовності людини до професійної діяльності. У загальному вигляді психологічну готовність можна визначити, як сукупність певних психологічних властивостей та станів особистості, які утворюють системи тривалої та тимчасової готовності.

Виокремлено загальну характеристику психологічної готовності для усіх видів діяльності – це сукупність певних психологічних властивостей та станів особистості, які утворюють системи тривалої та тимчасової готовності.

Розкрито зміст і структуру психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх військовослужбовців, яка складається з чотирьох компонентів: мотиваційного (відданість професії, переконання в її необхідності, потреба у самовдосконаленні, бажання досягти успіху й показати себе з кращого боку тощо); когнітивного (знання професійних обов'язків, функцій, оцінка їх суспільної значущості, знання способів, методів, засобів вирішення професійних завдань тощо); операційного (наявність вмінь і навичок, необхідних для вирішення професійних завдань, володіння способами і прийомами професійної діяльності); особистісного (сукупність особистісних характеристик, необхідних для успішного здійснення майбутньої професійної кар'єри).

Ключові слова: психологічна готовність; структура психологічної готовності; тривала готовність; тимчасова готовність; структурні компоненти психологічної готовності.

Постановка проблеми. Питання психологічної готовності особи до професійної діяльності вперше стало об'єктом наукових досліджень у роботах М. Дяченка та Л. Кандиловича [7; 8] в останній чверті ХХ ст. у зв'язку із пошуком шляхів оптимізації та підвищення успішності професійної діяльності. Дослідники намагалися визначити критерії психологічної готовності до професійної діяльності людини шляхом виокремлення із сукупності чинників, які зумовлюють продуктивність діяльності, психологічних компонентів, що відіграють вирішальну роль під час опанування професійної діяльності. Відповідно, психологічна готовність людини до професійної діяльності загалом, виражає спрямованість особистості на професійну діяльність. Разом із цим, психологічна готовність особи до професійної

діяльності в різних професійних сферах має власний специфічний прояв.

Аналіз досліджень і публікацій. У реаліях сьогодення проблематика психологічної готовності особистості до професійної діяльності не втрачає своєї актуальності. Це пов'язано із постійним розширенням переліку видів професійної діяльності, зокрема екстремальних, а також умов та чинників впливу, що необхідні для особистісних перетворень людини в умовах професійної діяльності. Найбільший внесок у дослідження означеної проблеми, як у теоретичному так і в прикладному значенні, зробили: В. Вареник [2], В. Варваров, М. Виноградова [3], О. Глотчкін, І. Горелов [4], В. Давидов [6], Ю. Забродін, О. Кокун [13; 14], О. Колесніченко [15], М. Корольчук [18–20], Н. Лебедева [21], В. Молотай [24; 25],

В. Моляко [26; 27], І. Окуленко [28], І. Онищенко [29], Н. Пенькова [30], О. Поканевич [32], А. Пуні [35; 36], С. Рубінштейн [38; 39], О. Тимченко [40], М. Томчук [44; 45], Д. Узнадзе [46–48], О. Федик [49], О. Хрущ-Ріпська [50] та ін.

За кордоном розробкою змісту психологічної готовності займалися F. Kirkland, P. Bartone та ін. [51; 52; 53; 54; 55; 56]. Вони розглядали питання впливу пріоритетів командира на психологічну готовність. Зазначені автори відзначають тісний взаємозв'язок між психологічною готовністю та довірою, повагою, турботою, повноваженнями та виходять з того, що знання та тактична майстерність, володіння зброєю, польові навчання тісно пов'язані з психологічною готовністю до професійної діяльності.

Мета дослідження. Проаналізувати сучасний стан розробленості проблеми психологічної готовності у військовослужбовців Розкрити зміст та структуру психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх військовослужбовців та визначити її основні структурні компоненти.

Теоретичний аналіз емоційного лідерства вимагає, на наш погляд, висвітлення таких питань:

1. Аналіз сучасного стану розробленості проблеми психологічної готовності.
2. Розкриття змісту та структури психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх військовослужбовців.

Розглянемо послідовно окреслені питання.

Розпочнемо наше дослідження з визначення поняття «психологічна готовність». У психологічному словнику зазначене поняття визначається, як: «стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини, що забезпечує ефективне виконання певної діяльності ... Конкретний стан готовності до дій визначається поєднанням факторів, які характеризують різні рівні готовності: фізичну підготовленість; необхідні властивості нервової системи, що забезпечують дії; психологічні умови готовності. Залежно від умов діяльності, провідною може бути одна із зазначених сторін» [33, с. 78]. При цьому в людини повинні бути: знання, навички та вміння відповідні сфері професійної діяльності; готовність до невідкладної реалізації наявної програми у відповідь на певний сигнал; внутрішня згода та рішучість щодо реалізації певних дій.

У галузі досліджень психологічної готовності існує чимало різних термінів для позначення різних аспектів психологічної готовності, вживання яких відрізняється у різних дослідників. Йдеться про «психологічну готовність» (Т. Кабаченко,

В. Авдєєв), «психологічну стійкість» (М. Матова), «емоційну стійкість» (Л. Аболін, М. Дяченко, В. Пономаренко, Н. Носенко, О. Сіротін), «установку» (М. Марбе, Д. Узнадзе), «толерантність до стресу» (Л. Собчик), «готовність до ризику» (В. Бодров, Є. Кір'янова), «емоційно-моторну стійкість» (М. Рапохін), «надійність оператора» (Л. Вищепан, О. Золотухін, Ю. Зубарєв, Г. Нікіфоров, Л. Філіппов) тощо. [34, с. 8–9; 87, с. 14].

Водночас не існує усталеного тлумачення змісту поняття «психологічної готовності». Б. Ананьєв [1], Н. Левітов [22] та С. Рубінштейн [38] визначають зазначене поняття, як наявність здібностей. У К. Платонова [31] це – якість особистості. В Д. Узнадзе [46] це – психологічний стан і суттєва ознака установки. У І. Ладанова це – психологічна умова успішності виконання діяльності. У дослідженнях М. Дяченка, Л. Кандибовича [7], – «психологічна готовність» визначається, як показник саморегуляції та адаптації на різних етапах і рівнях протікання психічних процесів, що визначають поведінку особи, як суб'єкта діяльності. Тобто це цілісне утворення, яке характеризує емоційно-когнітивну і вольову мобілізацію суб'єкта в момент його включення в певну діяльність. Дослідники Р. Романенко [37], і В. Серіков [41] визначають зазначене поняття, як цілісне явище, скріплене переконаннями, морально-вольовими якостями особистості, способами поведінки, практичними уміннями і навичками. На думку Л. Кондрашової [16; 17], О. Лазоренко, Є. Потапчук, А. Прокопенко, М. Томчук та ін., психологічна готовність включає в себе професійні знання, навички і вміння та деякі риси особистості, які забезпечують успішне виконання професійних завдань [42, с. 29]. А. Пуні [35, с. 5] вважає, що психологічна готовність – це різновид психологічного стану, який визначає впевненість у своїх силах, прагнення досягти певної мети, високу стійкість нервових процесів, самооцінку та саморегуляцію. До того ж психологічна готовність передбачає вміння приймати правильні рішення у нестандартних обставинах.

М. Левітов [22] зазначає, що психічні стани людини значною мірою впливають на рівень готовності людини до виконання завдань. Він визначає психологічну готовність, як тимчасовий стан особистості. Дослідник розрізняє тривалу готовність і тимчасову готовність, яку можна назвати «передстартовим станом». Автор визначає три різновиди тимчасової готовності: звичайну, підвищену та знижену. Звичайна готовність буває в людини переважним чином перед звичною робо-

тою, до якої не висувають підвищених вимог. Стан підвищеної готовності викликається новизною і творчим характером роботи. Знижена готовність може викликатися сильною й неконтрольованою емотивністю людини, яка може проявлятися у незібраності, відволіканні уваги, помилкових діях тощо. Деякі схожих поглядів на проблему психологічної готовності дотримуються дослідники П. Горностай [5], О. Кокун [13; 14]. Зазначені автори вважають за доцільне під поняттям «професійна готовність» розуміти загальну готовність людини до професійної діяльності (як психологічну так і фізичну), що може бути тривалою (професійна підготовленість) так і тимчасовою.

Тривала готовність є системою інтегрованих властивостей, знань та досвіду особистості. Така готовність поєднує в собі усвідомлення ролі певної професії у суспільстві, соціальну відповідальність, прагнення самостійно і творчо вирішувати професійні завдання. Тимчасова психологічна готовність є особливим психічним станом, який виражає у суб'єкта образ структури певної дії та стійку спрямованість свідомості на її виконання. Тривала психологічна готовність формується упродовж тривалого часу професійної підготовки і характеризує потенційну психологічну здатність особи до виконання професійної діяльності. Натомість, тимчасова психологічна готовність формується на основі тривалої і характеризує наявну на даний час психологічну здатність особи до виконання конкретних професійних завдань. Тобто у фахівця унаслідок певних обставин може бути відсутня тимчасова психологічна готовність за наявності тривалої. Утім, дослідники наголошують на неможливості тимчасової психологічної готовності за відсутності тривалої [13].

У зазначеному контексті доречно уточнити значення деяких понять. Наприклад, «готовність» і «підготовленість» не тотожні поняття, але перебувають у тісному зв'язку. Підготовленість до певного виду діяльності – це наявність у людини особистісних якостей, теоретичних знань, практичних навичок і вмінь, що дають їй змогу у будь-який час успішно виконувати поставлені завдання та функціональні обов'язки [23]. Разом із цим, підготовленість до діяльності не визначає готовності людини у певний момент належним чином виконати дію, адже багато чого залежить від вольової налаштованості, внутрішньої зібраності, мотивації, здатності людини виконати дію у певний момент і досягти результату. Натомість, готовність визначається, як цілісний прояв усіх сторін особистості, що дає можливість людини

виконувати свої функції [3]. На думку І. Ковальської, спорідненим поняттям до «готовності» і «підготовленості» є «придатність», що виражає імовірнісну характеристику можливості людини оволодіти певною діяльністю [12, с. 142]. Тому важливим фактором формування психологічної готовності людини до професійної діяльності є профвідбір.

Існують і більш диференційовані підходи щодо визначення психологічної готовності особи до професійної діяльності. Так, О. Кокун [13, с. 188–189] виокремлює тривалу та короточасну психологічну готовність у фахівця, що діє в екстремальних ситуаціях. При цьому у тривалій психологічній готовності виділяється 4 особистісних компоненти (моральний, вольовий, комунікативний, загальнопсихологічний) та 6 функціональних компонентів (мотиваційний, когнітивний, креативний, орієнтаційний, операційний, оцінювальний). Натомість у короточасній психологічній готовності дослідник виокремлює 5 компонентів (мотиваційний, орієнтаційний, операційний, оцінювальний, емоційний).

Дослідники Кокун. О, Мороз В., Лозинська Н., Пішко І. [14, с. 7–9]. У психологічній готовності військовослужбовців до виконання службово-бойових завдань виділяють 38 показників, 20 з яких характеризують особистісну готовність та 18 – функціональну.

На підставі теоретичного аналізу літератури можемо зробити такі висновки. Психологічна готовність особи до різних видів професійної діяльності має свої специфічні особливості. Це спричиняє появу різноманітних термінів для позначення окремих аспектів психологічної готовності, вживання яких відрізняється у різних дослідників. А також різне визначення змісту і структурних компонентів психологічної готовності людини до професійної діяльності. Разом із цим, значна частина дослідників даної проблеми вказує на існування загальних для всіх видів діяльності характеристик психологічної готовності. У загальному вигляді її можна визначити, як сукупність певних психологічних властивостей та станів особистості, які утворюють системи тривалої та тимчасової готовності.

Тривала психологічна готовність – це стійка характеристика особистості, яку не потрібно кожного разу формувати. Будучи завчасно сформованою, ця готовність утворює передумову успішної майбутньої професійної діяльності. Загалом тривала психологічна готовність є структурою, що включає в себе: позитивне ціннісно-мотиваційне

ставлення до професійної діяльності; адекватні вимогам професійної діяльності властивості особистості, знання, навички, здібності, темперамент; професійно значущі особливості сприймання інформації, мислення, а також емоційно-вольових процесів.

Тимчасова психологічна готовність – це особливий психічний стан особистості, який виникає у зв'язку із безпосередньою майбутньою діяльністю. Виникнення та оформлення короткочасної готовності визначається розумінням задачі, усвідомленням відповідальності, бажанням досягти успіху у професійній діяльності.

Тривала і тимчасова психологічна готовність перебувають в єдності. Тимчасова психологічна готовність є функціональним ядром тривалої психологічної готовності, що підвищує її дієвість. Виникнення стану тимчасової психологічної готовності залежить від тривалої готовності. Натомість, тимчасова психологічна готовність визначає продуктивність тривалої психологічної готовності в конкретних обставинах.

Психологічна готовність особистості до професійної діяльності виражає сукупність інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових сторін психіки людини. Цей особливий психічний стан залежить від індивідуально-психологічних особливостей особи, від рівня професійної підготовки та від умов в яких відбувається професійна діяльність.

З метою визначення змісту та структури психологічної готовності майбутніх військовослужбовців до професійної діяльності необхідно розглянути питання психологічної готовності особистості до певного виду діяльності та розкрити зміст і структуру психологічної готовності майбутніх військовослужбовців до професійної діяльності.

Дослідниця Л. Карамушка у своїх роботах [9–11] розглядала питання сутності і змісту психологічної готовності до певного виду діяльності. Вона зазначала, що психологічна готовність значною мірою впливає на ефективність виконання певної діяльності і розглядала її, як істотну передумову будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності.

На підставі робіт В. Моляко [26; 27] можна класифікувати рівні готовності військовослужбовців за такими критеріями:

- *високий* (самостійність у постановці і розв'язанні нових задач, адекватність оцінки і самооцінки професійно важливих якостей, здатність до ефективного вирішення задач в умовах

дефіциту часу тощо). У військовослужбовців це виражається у бажанні вести боротьбу, впевненості у власних силах, прагненні випробувати себе, вірі у перемогу над противником. Проте на такому рівні психологічної готовності військовослужбовець довго знаходитися не може. Спрацьовують захисні механізми психіки і фізіології людини;

- *середній* (середній рівень вияву наведених якостей). Для середнього рівня готовності військовослужбовця характерне поєднання впевненості у собі й інших із недостатнім прагненням до протистояння і рішучих дій. Військовослужбовець припускається незначних помилок при виконанні команд, його фізіологічний стан близький до норми;

- *низький* (невміння самостійно ставити і розв'язувати складні завдання, неадекватна оцінка і самооцінка професійно важливих особливостей тощо). Основними причинами низького рівня готовності у військовослужбовця є: невпевненість у собі, відсутність прагнення до протистояння, нерішучість, зайва метушливість, замкненість, помилки під час виконання простих команд, унаслідок відволікання та неувважності тощо.

Формування в особового складу психічної стійкості та психологічної готовності до бою (виконання завдань за призначенням) є основною метою психологічної підготовки.

Психологічна підготовка військовослужбовця спрямована на:

- підвищення психічної стійкості і його психологічної готовності;

- перетворення факторів бою в знайомі, звичні, очікувані (адаптування);

- оволодіння військовослужбовцями необхідними знаннями та досвідом у подоланні психологічних навантажень;

- розвиток у військовослужбовців здатності швидко перебудовуватись відповідно до обставин.

Як ми зазначали вище, у поняття «стан готовності» автори вкладають різний зміст. Це пов'язано з різними підходами до розуміння психіки, сутності готовності та до дослідження різних видів діяльності.

Визначення поняття психологічної готовності людини до виконання професійних дій базуються на уявленнях про властивості, якості, риси особистості та сукупності індивідуальних особливостей, що зумовлюють стиль діяльності та ґрунтуються на оцінці професійно важливих властивостей людини, які визначають успіш-

ність професійної діяльності. У нашому дослідженні під психологічною готовністю до професійної діяльності ми будемо розуміти складне цілісне утворення психіки людини, що інтегрує в собі низку психологічних феноменів, які знаходяться в тісному взаємозв'язку, мають складну динамічну структуру, між компонентами якої існують функціональні зв'язки. Залежно від того, яке функціональне навантаження виконують змістові характеристики цього феномена у процесі професійної діяльності, їх можна співвіднести до певних компонентів психологічної готовності до службово-бойової діяльності [34, с. 21].

На основі вивчення літературних джерел [34, 14, 12, 10], можна дійти висновку про те, що *психологічна готовність майбутніх військовослужбовців до професійної діяльності* – це система мотивів, знань, умінь та навичок, особистісних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності.

На основі вивчення інших літературних джерел, можна стверджувати, що психологічна готовність розглядається, як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності [7; 9; 26; 27].

У нашому дослідженні ми дотримуємося розуміння психологічної готовності майбутніх військовослужбовців до професійної діяльності, як сукупності певних психологічних властивостей і станів особистості, які утворюють системи тривалої та тимчасової готовності, що перебувають в єдності. Тому, на нашу думку, необхідно уточнити основні особливості тривалої та тимчасової психологічної готовності.

Тривала готовність формується впродовж тривалого часу професійної підготовки та подальшої професійної діяльності фахівця і характеризує його потенційну психологічну здатність до виконання різних завдань під час навчання та здійснення професійної діяльності. На її основі виникає стан готовності до виконання повсякденних або раптово виникаючих завдань, тобто – тимчасова готовність. Відповідно, тимчасова готовність базується на основі тривалої і характеризує наявну на даний час психологічну здатність до виконання конкретних завдань професійної підготовки (навчання), або професійної діяльності в певних умовах. При цьому варто зазначити, що у курсанта (слухача), або фахівця, унаслідок певних обставин може бути відсутня тимчасова готовність при наявності тривалої. І, в той же час, є неможливим наявність тимчасової психологічної готовності без наявності тривалої [13].

Позитивними рисами тривалої психологічної готовності є відповідність її структури змісту та умовам професійної діяльності, легкість актуалізації та включення у виконання завдання, пластичність, комбінація стійкості та динамізму [18; 19]. Тривала готовність значною мірою формується у процесі професійної підготовки. Сформованість тривалої готовності є результатом професійного навчання, тобто – підготовленості особи.

Тривала готовність, як і тимчасова формується та підтримується проведенням певної роботи, виконанням завдань, вправами, тренуваннями, засобами та прийомами скерування й самоврядування. Формування готовності проходить кілька етапів:

- оволодіння знаннями, поява установок і мотивів поведінки, необхідних для виконання завдань;

- додання змісту і структури готовності з урахуванням поставлених завдань та умов їхнього виконання у певному виді діяльності;

- закріплення та зміцнення готовності (вправи, моделювання дій, що виникнуть під час діяльності й тренування тощо);

- покращення готовності (самостійна робота, покращення своєї майстерності тощо) [34, с. 16].

Отже, на наш погляд, структура психологічної готовності майбутніх військовослужбовців складається з двох систем – **тривалої** та **тимчасової** готовності та відповідних ним компонентів.

У **тривалій** психологічній готовності майбутніх військовослужбовців до професійної діяльності нами виділено дві основні складові: *особистісну* та *функціональну*.

Особистісна передбачає наявність таких компонентів:

- *моральну готовність*, змістом якої є певні норми, які визначають обов'язки особи в суспільстві. Ці норми є зразками, що визначають поведінку особи в суспільстві, а також дають можливість її оцінювати та контролювати. Відповідно, компонент моральної готовності в структурі психологічної готовності передбачає – усвідомлення майбутнім військовослужбовцем особистого обов'язку та відповідальності щодо захисту Батьківщини; свідоме розуміння небезпеки військово-професійної діяльності для власного життя; усвідомлення соціального сенсу службової діяльності; активна життєва позиція; самокритичність; потреба у військово-професійному самовдосконаленні.

- *вольова готовність* це особлива психічна функція породжена інтелектуально-афективною

єдністю, унаслідок чого в особи виникає прагнення оволодіти певними процесами поведінки на основі усвідомленої необхідності. Тобто в особи насамперед відбувається усвідомлення суспільної ситуації, унаслідок чого формується емоційне переживання моральної вимоги. В подальшому, унаслідок рефлексивно-вольової діяльності в особи виникає позитивне ставлення до моральної вимоги і готовність втілити її у власну поведінку. Тобто, від рівня розвитку вольових якостей особи залежить рівень її моральності.

Таким чином, компонент вольової готовності в структурі психологічної готовності передбачає здатність мобілізації сил відповідно до умов професійної діяльності, що проявляється через самоконтроль; самонавіювання у процесі досягнення цілей; саморегуляції дій; подолання сумнівів, страхів; уміння зосереджуватися на завданнях та керувати діями з яких складається виконання обов'язків; почуття відповідальності за результати власної діяльності. А також вольові якості – цілеспрямованість, витримку, організованість зібраність, рішучість, готовність до ризику.

– *загальнопсихологічна готовність* передбачає високі здібності до саморегуляції психічного стану; розвинуті пізнавальні здібності, планування, моделювання, програмування, оцінку результатів військово-професійного навчання та діяльності, а також оптимальний рівень особистісної тривожності [13; 14].

– *комунікативна готовність* передбачає комунікабельність, переконливість, володіння військово-професійною мовою та комунікативними технологіями і компетенціями, взаємоповага, готовність до взаємодопомоги.

– *лідерська готовність* передбачає наявність лідерських чеснот: хоробрості, справедливості, розсудливості, чуйності, вміння вибачати тощо; розвинені лідерські якості: самодисципліна, належний рівень вогневої і фізичної підготовки, уважність до інших військовослужбовців, лідерське мислення (креативне, новаторське, гнучке), вміння керувати підлеглими – шляхом створення позитивної обстановки та навчання інших власним прикладом тощо.

– *розвинений емоційний інтелект*, йдеться про наявність: самосвідомості – усвідомлення власних емоцій та тілесних реакцій на них, впевненість у собі; саморегуляції – інтелектуальної роботи з емоціями, усвідомлений вибір які слова сказати, до якої поведінки вдатися, що подумати з певного приводу; емпатія – осягнення емоційних станів інших людей та здатність емоційно відгукуватися

на їх переживання; управління взаєминами, комунікацією (соціальні навички) – вміння швидко встановлювати відносини на основі довіри, долати конфліктні ситуації, знаходити порозуміння у взаєминах та в процесі комунікації, контролювати комунікацію та спрямовувати її до запланованої мети.

У *функціональну* включено такі компоненти:

– *мотиваційна готовність* – це сукупність мотивів, необхідних для успішної майбутньої професійної кар'єри військовослужбовця. Мотиваційний компонент включає базові мотиви навчання – «особисте прагнення боронити суверенітет і територіальну цілісність України та захищати український народ», «внутрішню переконаність майбутнього військовослужбовця у суспільній необхідності та значущості професії військового», «здобування знань», «оволодіння професією», та «отримання диплома». А також додаткові мотиви навчання – фінансові мотиви; мотиви досягнення успіху у військово-професійній діяльності, мотиви змісту роботи тощо [10, с. 213; 13].

Зазначимо, що *мотивація* – це один з найважливіших факторів, що забезпечує ефективність та успіх у будь-якій діяльності. У навчанні та професійній діяльності військового мотивація визначає його активність, цілеспрямованість, наполегливість тощо, тому є одним з вирішальних факторів кар'єрного успіху. Отже, ефективність професійного навчання та майбутньої професійної діяльності військового залежить від його мотивації.

За своїм змістом мотивація професійного навчання та діяльності військовослужбовця розглядається як спонування, що зумовлює його поведінку і вчинки та визначає їх активність і спрямованість. А саме: позитивне відношення до професійної діяльності; прагнення реалізації основної мети військово-професійної діяльності; потреба успішно вирішувати професійні завдання та поставлені задачі; зацікавленість у процесі їх вирішення та до діяльності в цілому; активний пізнавальний інтерес до професійної діяльності; прагнення досягти успіху і показати себе з кращої сторони; успішно виконувати поставлені задачі; установка на найбільш доцільні та активні дії; відповідальність за виконання обов'язків.

Беручи до уваги існуючі в літературі підходи до визначення мотивації професійної діяльності [9], можна говорити про те, що діяльність будь-якого військовослужбовця повинна бути *полімотивованою*, тобто в її основі мають бути мотиви різних груп. При цьому кожен мотив повинен бути зна-

чушим для нього. Також важливо, щоб різні групи мотивів взаємно доповнювали один одного.

– *когнітивна готовність* передбачає сукупність знань, необхідних для успішного здійснення майбутньої професійної кар'єри (знання про особливості професійної кар'єри та функціональні обов'язки військового; усвідомлення власних здібностей та можливостей; можливості співвідношення професійної кар'єри та сім'ї, успішність чоловіків і жінок у професійній кар'єрі, вікові показники здійснення професійної кар'єри; складові психологічної готовності майбутніх військовослужбовців до здійснення професійної кар'єри тощо).

На нашу думку, когнітивний компонент становить певний «фундамент» для формування психологічної готовності (підготовленості) військовослужбовців до здійснення професійної діяльності. Високий рівень розвитку когнітивного компоненту забезпечить, на наш погляд, формування відповідного смислового поля, що забезпечить розуміння військовослужбовцями місця та значення військово-професійних знань, досвіду та психології в їх діяльності.

Важливими складовими когнітивного компоненту є: розуміння професійних завдань; знання основних способів, методів і засобів вирішення професійних завдань, усвідомлення ймовірних змін у професійній діяльності; пластичність, самостійність, проблемний та критичний характер мислення, що забезпечує здібність визначати специфіку конкретного професійного середовища, його особливості [7;].

– *креативна готовність* передбачає здатність генерувати ідеї, гнучкість розуму, творчі здібності особистості, що характеризуються готовністю до сприйняття і створення принципово нових ідей, які відрізняються від звичних або прийнятих схем мислення і входять у структуру обдарованості в якості незалежного фактору, а також здатність вирішувати проблеми, що виникають всередині статичних систем.

– *операційна готовність* передбачає сукупність умінь і навичок, необхідних для успішного здійснення майбутньої професійної кар'єри, які стосуються поведінкової активності майбутніх військовослужбовців загалом та активності стосовно реалізації професійної кар'єри.

Складовими даного компоненту, на наш погляд, є: володіння способами і прийомами професійної діяльності; наявність професійних знань, вмінь та навичок, необхідних для вирішення професійних завдань; моделювання власної діяльності; адап-

тація до труднощів, моделювання професійних ролей відповідно до умов діяльності тощо.

– *оцінювальна готовність* передбачає адекватну самооцінку, критичне оцінювання своєї підготовленості до вирішення службово-професійних завдань у майбутньому; оцінка співвідношення власних можливостей та ступеня досягнення певного результату.

У **тимчасовій** психологічній готовності нами виділено такі компоненти:

– *мотиваційна готовність* передбачає налаштованість майбутнього військовослужбовця на ефективне навчання (засвоєння теоретичного матеріалу під час лекцій та самостійного вивчення, відпрацювання під час семінарських занять, виконання навчальних завдань згідно з навчальним планом та робочими програмами навчальних дисциплін; вивчення сучасних зразків озброєння; військової та електронно-обчислювальної техніки, відпрацювання навчально-бойових завдань; наукова робота курсантів (слухачів); участь в олімпіадах, конкурсах конференцій; виконання моделювання та інших творчих завдань; успішне складання заліків та іспитів тощо) протягом всього періоду професійного навчання.

– *операційна готовність* передбачає сукупність умінь і навичок, необхідних для успішного навчання курсантів (слухачів) професії військового. Йдеться про здатності: засвоювати нові знання, організовувати взаємозв'язок вже наявних знань і впорядковувати їх; вміти навчатися самостійно; вміти адаптуватися до можливих труднощів у процесі професійної підготовки; вміти співпрацювати у групі; вміти організовувати та планувати своє навчання тощо.

– *орієнтаційна готовність* передбачає наявність знань та уявлень про особливості і умови професійного навчання та основні вимоги до курсантів (слухачів); усвідомлення спрямованості та кінцевої мети професійного навчання; осмислення та оцінка умов, за яких відбуватимуться майбутні дії в процесі навчання; здатність актуалізації наявних знань і досвіду для виконання поточних завдань в процесі професійної підготовки тощо.

– *оцінювальна готовність* передбачає адекватну самооцінку майбутніх військовослужбовців щодо кількості, якості та ступеню засвоєння знань, а також здатності застосовувати їх в майбутній професійній діяльності.

– *емоційна готовність* передбачає загальну позитивну налаштованість щодо професійного навчання. Наявність відповідності очікуваних знань до потреб

майбутньої професійної діяльності. А також зібраність та впевненість у власних силах.

– *когнітивна готовність* передбачає знання курсантами (слухачами) вимог та функціональних обов'язків, що висуваються до них в процесі професійного навчання.

Висновки. Підсумовуючи проведене теоретико-методологічне дослідження проблеми психологічної готовності майбутніх військовослужбовців до професійної діяльності, можна сформулювати такі висновки:

Аналіз сучасного стану розробленості проблеми психологічної готовності показав, що усталеного розуміння змісту та структури даного феномену в психології ще не сформувалося. Наразі існують три основні підходи до розуміння психологічної готовності до діяльності:

– як особистісна характеристика, що формується під час професійної підготовки до певної діяльності;

– як функціональний стан психіки особи, який забезпечує високий рівень досягнень під час виконання певної діяльності;

– як складне особистісне утворення, що включає професійно важливі якості особистості та вміння і психологічні стани людини.

При цьому структура психологічної готовності може складатися від 3 до 38 чи більше показників, що залежить від специфіки професійної діяльності. Особливості професійної діяльності також спричиняють наявність відмінної термінології для позначення різних аспектів професійної діяльності. Разом із цим, можемо виокремити загальну харак-

теристику психологічної готовності для усіх видів діяльності – це сукупність певних психологічних властивостей та станів особистості, які утворюють системи тривалої та тимчасової готовності.

Розкрито зміст та структуру психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх військовослужбовців. На нашу думку це – цілісне складне утворення психіки людини, що об'єднує низку психологічних якостей, має динамічну структуру між компонентами якої існують функціональні зв'язки.

Структура психологічної готовності майбутніх військовослужбовців до здійснення професійної діяльності є системою з чотирьох структурних компонентів:

– *мотиваційного* (відданість професії, переконання в її необхідності, потреба у самовдосконаленні, в успішному вирішенні професійних завдань, бажання досягти успіху й показати себе з кращого боку тощо);

– *когнітивного* (знання професійних обов'язків, функцій, оцінка їх суспільної значущості, знання способів, методів, засобів вирішення професійних завдань, усвідомлення своїх можливостей, здібностей, знання особливостей та ймовірних змін у службовій діяльності тощо);

– *операційного* (наявність вмінь і навичок, необхідних для вирішення професійних завдань, володіння способами і прийомами професійної діяльності, здатність до модулювання своєї діяльності та антиципації);

– *особистісного* (сукупність особистісних характеристик, необхідних для успішного здійснення майбутньої професійної кар'єри).

Список літератури:

1. Ананьев Б. Г. Структура развития психофизиологических функций взрослого человека. Хрестоматия по возрастной психологии. М. : ИПП, 1996. 304 с.
2. Вареник В. В., Глазунов Г. Д., Глазиріна В. М. До питання про професійну та психофізіологічну готовність курсантів – випускників ПТНЗ. *Пожезна безпека*. 1996. № 2. 24 с.
3. Виноградова М. И., Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А., Пономаренко В. А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект. Минск : Изд-во БГУ, 1998. 148 с.
4. Горелов І. Ю. Психологічна готовність працівників ОВС до застосування вогнепально-силового впливу : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2008. 19 с.
5. Горноста́й П. П. Формирование психологической готовности старшеклассников к педагогической деятельности : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К, 1998. 149 с.
6. Давыдов, В. В. Психология деятельности как основа формирования способности и готовности к практической деятельности. М. : Наука, 1997. 231 с.
7. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск : Изд-во БГУ, 1976. 175 с.
8. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А., Пономаренко В. А. Готовность к деятельности в напряженных условиях : Психологический аспект. Минск, 1985. 26с.
9. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту: навч. посібник. К. : Либідь, 2004. 424 с.
10. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. К. : Міленіум, 2003. 344 с.
11. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти: монографія. К. : Ніка-центр, 2000. 332 с.

12. Ковальська І. Е. Психологічна готовність керівників прикордонних підрозділів до забезпечення безпеки підлеглого особового складу. Вісник Національного університету оборони України. 2011. Вип. 4. С. 141–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2011_4_30 (дата звернення: 14.09.2022).
13. Коқун О. М. Зміст та структура психологічної готовності фахівців до екстремальних видів діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць*. 2010. Вип. 7. С. 182–190.
14. Коқун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія. Київ : Міленіум, 2004. 265 с.
15. Колесніченко О. С. Психологічна готовність працівників МНС України до професійної діяльності в екстремальних умовах : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2011. 23 с.
16. Кондрашова Л. В. Моральна психологічна готовність студента до вчительської діяльності. К. : Вища школа, 1987. С. 40.
17. Кондрашова Л. В. Формування творчої особистості в процесі навчання : теорія, досвід, практика : монографічний посібник / Л. В. Кондрашова, З. В. Друзь, Н. І. Білоконна, З. М. Мірошник. Кривий Ріг ; Київ, 2009. 559 с.
18. Корольчук, М. С., Крайнюк. К. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. : навч. посіб. К. : Ельга, Ніка-центр, 2006. 576 с.
19. Корольчук, М. С. Психофізіологія діяльності. : підруч. К. : Ельга, Ніка-центр, 2003. 400 с.
20. Корольчук М. С. Психологія праці у звичайних та екстремальних умовах : навч. посіб. Київ : КНТЕУ, 2015. 651 с.
21. Лебедева Н. В. О психологической готовности личности к деятельности. *Социально-психологические проблемы обучения и воспитания учащихся и студентов*. Тверь, 1992. № 4. С. 60–64.
22. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека. М. : Просвещение, 1964. 344 с.
23. Ложкін Г. В., Сьомін С. В., Пеньковський С. В. Військова психологія: терміни, поняття, визначення : словник-довідник : навч. посібник. Інститут змісту і методів навчання. К., 1996. 144 с.
24. Молотай В. А. Структура й особливості психологічної готовності військовослужбовців до службово-бойової діяльності. *Проблеми загальної та пед. Психології* : зб. наук. праць ін.-у психол. ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. VII, вип. 5. К. : Знання, 2005. С. 247–255.
25. Молотай В. А. Формування психологічної готовності військовослужбовців внутрішніх військ МВС України до діяльності по охороні громадського порядку : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2006. 20 с.
26. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. К. : Знання. 1989. 48 с.
27. Моляко В. А. Смульсон М. Л. Психологическая готовность к труду на современном производстве. К. : Освіта, 1985. 15 с.
28. Окуленко І. М. Методичні рекомендації щодо організації вивчення рівня психологічної готовності льотних екіпажів до польотів в умовах тривалих перерв між ними. Вінниця : ЗСУ, 2006. 125 с.
29. Онищенко І. М. Психологічна підготовка спортсмена. К. : Здоров'я, 1989. 115 с.
30. Пенькова Н. Є. Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності у процесі проведення антитерористичної операції : дис. канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2015. 245 с.
31. Платонов К. К. Вопросы психологии труда. М. : Медицина, 1970. 264 с.
32. Поканевич О. Формування психологічної готовності до професійної діяльності у майбутніх пожежних-рятувальників : дис. канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2019. 279 с.
33. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Педагогика-Пресс, 1999. 440 с.
34. Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності поза межами пункту постійної дислокації : монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, В. І. Воробйова та ін. Харків : НАНГУ, 2016. 335 с.
35. Пуни А. Ц. Некоторые психологические вопросы готовности к соревнованиям в спорте. М. : Физкультура и спорт, 1973. 31 с.
36. Пуни А. Ц. Психологическая подготовка к соревнованию в спорте. М. : Физкультура и спорт, 1989. 88 с.
37. Романенко В. А. Диагностика двигательных способностей. Донецк : ДонНУ, 2005. 209 с.
38. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 512 с.
39. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер, 2000. 712 с.
40. Тимченко А. В. Проблема психологической готовности военного специалиста к экстремному действию в состоянии эмоционального стресса : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 1995. 24 с.
41. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. М. : «Логос», 1999. 272 с.

42. Софіян Д. В. Розвиток в офіцерів-кінологів психологічної готовності до професійної діяльності у процесі підвищення кваліфікації : дис. канд. психологічних наук : 19.00.07 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2019. 213 с.
43. Тимченко О. В. Застосування прийомів моделювання психологічних чинників ризиконебезпечних ситуацій оперативно-службової діяльності у ході професійно-психологічної підготовки персоналу ОВС. *Право і безпека*. 2005. № 3. С. 7–9.
44. Томчук М. І. Методологічні засади дослідження формування психологічної готовності особистості до діяльності. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4. С. 39–46.
45. Томчук М. І. Психодіагностика готовності учнів до військової служби : проблеми, методи, методики. Вінниця : Універсум, 1992. 50 с.
46. Узнадзе Д. Н. Об актуальных задачах и теоретических основах психологии профессии. Тифлис, 1963. 44 с.
47. Узнадзе Д. Н. Общее учение об установке. Хрестоматия по психологии. М. : Просвещение, 1987. 446 с.
48. Узнадзе Д. Н. Психологические проблемы мотивации поведения человека. М. : Наука, 1969. 213 с.
49. Федик О. П. Психологічна готовність студентів до майбутньої професії як фактор ефективної спортивно-педагогічної діяльності. *Філософія, соціологія, психологія* : зб. наук. пр. Івано-Франківськ : Вид-во “Плай” Прикарпатського університету, 1996. Ч. 1. С. 63–68.
50. Хрущ-Ріпська О. В. Проблема готовності до професійної праці в контексті музичного виховання. *Практична психологія і соціальна робота*. 1998. № 9. С. 47.
51. Bartone P. T., Kelly D. R., Matthews M. D. Grit and hardiness as predictors of performance among West Point cadets. *Military Psychology* 26 (4), p. 327-342 URL : https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=X0ZYVFQAAAAJ&citation_for_view=X0ZYVFQAAAAJ:B3FOqHPINUQC (дата звернення: 12.09.2022)
52. Bartone P. T., Snook S. A., Tremble T. R. Cognitive and personality predictors of leader performance in West Point cadets. / *Military Psychology* 14 (4), 321-338 URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=X0ZYVFQAAAAJ&citation_for_view=X0ZYVFQAAAAJ:9vf0nzSNQJEC (дата звернення: 08.09.2022)
53. Big five personality factors, hardiness, and social judgment as predictors of leader performance / Bartone P. T. etc. *Leadership & Organization Development Journal*. 2009 URL : https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=X0ZYVFQAAAAJ&citation_for_view=X0ZYVFQAAAAJ:FxGoFyzp5QC (дата звернення: 17.09.2022)
54. Kirkland F. R., Bartone P. T., David H. Marlowe Commanders' Priorities and Psychological Readiness. *Armed Forces & Society*. New York : Sage Publications, V.19, No.4. 1993. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0095327X9301900406> (дата звернення: 06.09.2022)
55. Kirkland F. R. Combat Leadership Styles. *Empowerment versus Authoritarianism*. Defense Technical Information Center. DEC 1990.
56. Psychosocial development and leader performance of military officer cadets. / Bartone P. T. etc. *The Leadership Quarterly* 18 (5), URL : https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=X0ZYVFQAAAAJ&citation_for_view=X0ZYVFQAAAAJ:Se3iqnhoufwC (дата звернення: 11.09.2022)

Kostiukova V.V. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RESEARCHING FUTURE SERVICEMEN'S PSYCHOLOGICAL READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES

The article presents the results of a theoretical analysis of Ukrainian studies on the problem of future servicemen's psychological readiness for professional activities.

The analysis of the problem in question has found that today, there is no a generally-recognized understanding of the content and structure of future servicemen's psychological readiness for professional activities.

Given the established fact that a person's psychological readiness for a professional activity has its own specific features, there is a lot of terms for certain aspects of psychological readiness, which are used differently by different researchers. Besides, there are different definitions of the content and components of a person's psychological readiness for professional activity. In general, personal psychological readiness can be defined as a set of certain personal psychological properties and personality states that form long-term and temporary-readiness systems.

The content and structure of future servicemen's psychological readiness for professional activity is made up of four components: motivational component (devotion to the profession, conviction of its necessity, the need for self-improvement, the desire to succeed and show the best of oneself, etc.); cognitive component (knowledge of professional duties and functions, recognition of their social significance, knowledge of ways,

methods, and means of solving professional tasks, etc.); operational component (developed skills and abilities necessary for solving professional tasks, mastery of methods and techniques needed for high professional performance); personal component (a set of personal characteristics necessary for the successful career development).

Key words: *psychological readiness; structure of psychological readiness; long-term readiness; temporary readiness; psychological readiness components.*